

تحلیل اجتماعی تمایل به مهاجرت دانشگاهیان: مطالعه موردی دانشجویان تحصیلات تکمیلی واحد علوم تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی تهران

راضیه فیروزی سوره^۱

سید محمود نجاتی حسینی^{۲*}

یعقوب موسوی^۳

مسعود امیر مظاهری^۴

چکیده

هدف: پژوهش حاضر با هدف بررسی عوامل مؤثر بر تمایل به برون‌کوچی دانشجویان شاغل در سطح تحصیلات تکمیلی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات تهران انجام گرفت.

روش: روش این پژوهش پیمایشی بود. جامعه‌آماری این پژوهش شامل دانشجویان تحصیلات تکمیلی واحد علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی در سال ۱۳۹۸ بودند. جمعیت نمونه نیز ۳۰۰ آزمودنی بود که با استفاده از فرمول کوکران و با روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب شدند. داده‌های این پژوهش با استفاده از ابزار پرسشنامه محقق ساخته با ۴ متغیر و ۲۶ پرسش گردآوری شده‌اند. تحلیل آماری داده‌ها نیز از تحلیل رگرسیونی، آزمون فریدمن و با استفاده از نرم افزار SPSS22 انجام شد.

یافته‌ها: بر مبنای تجزیه و تحلیل داده‌ها پژوهش ۴۷/۵ درصد دانشجویان در سطح خیلی زیاد عنوان کردند که تمایل به مهاجرت (برون‌کوچی) دارند. در همین خصوص بر مبنای یافته‌های تحلیل رگرسیونی به ترتیب عوامل دافعه (داخلی) با ضریب بتای ۳۳۹/ درصد، عوامل جاذبه (خارجی) با ضریب بتای ۲۷۱/ درصد و عوامل فردی با ضریب ۲۴۹/ درصد دارای بیشترین قدرت پیش‌بینی‌پذیری دانشجویان برای مهاجرت بودند. همچنین بر مبنای نتایج آزمون فریدمن عوامل سیاسی با میانگین رتبه ای ۳/۶۴ و عوامل اجتماعی با میانگین رتبه ای ۳/۳۹ بیشترین نقش و تأثیرگذاری را بر تمایل مهاجرت نخبگان به خارج از کشور داشتند.

نتیجه‌گیری: بر مبنای یافته‌های پژوهش، نخبگان علمی ارزیابی منفی از شرایط داخلی کشور در ابعاد سیاسی، اجتماعی اقتصادی و فرهنگی داشته و نسبت به شرایط کشورهای پیشرفته نگرش مثبت دارند. لذا می‌توان گفت که چند بعدی بودن و حتی انباشت مسائل مختلف باعث می‌شود که فرد نخبه علی‌رغم همه وابستگی‌های داخلی تصمیم به مهاجرت بگیرد. به نظر می‌رسد که حاکمیت رسمی می‌تواند با شناسایی درک مشکلات دانشجویان مانع خروج این سرمایه شود.

کلید واژه‌ها: مهاجرت نخبگان دانشگاهی، فرار مغزها، تحصیل کردگان، دانشگاه آزاد اسلامی

^۱ گروه جامعه‌شناسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

^۲ گروه علوم ارتباطات اجتماعی، دانشکده علم اجتماعی، تهران، ایران (نویسنده مسئول) nejati.hosseini@gmail.com

^۳ گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران.

^۴ گروه علوم ارتباطات اجتماعی، دانشکده علم اجتماعی، تهران، ایران.

مقدمه

موضوع برون‌کوچی نخبگان و نیروهای متخصص از کشور به عنوان یک پدیده اجتماعی که محصول عوامل اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی جامعه ایران مطرح است، بر فرآیندهای رشد و توسعه اقتصادی، سیاسی و اجتماعی اثرات زیانباری بر جای گذشته است. با توجه به اینکه به گواهی آمارها، سالانه ۵ میلیون دلار از سرمایه کشور به ازای خروج هر نخبه از کشور از دست می‌رود، دستیابی به انگیزه‌های خروج نخبگان از کشور و شناسایی عوامل مؤثر بر خروج نخبگان از کشور و بررسی راهکارهای اجرایی و عملی و کنترل خروج نخبگان از کشور بیش از پیش ضروری است (موسوی‌راد و قدیسیان، ۱۳۹۴).

اهمیت مغزها و نخبگان و ارزش کار آنان بر هیچکس پوشیده نیست. این پدیده از چنان اهمیتی در نزد روشنفکران در داخل برخوردار است که بخش قابل توجهی از مطبوعات کشور به آن می‌پردازند و مقاله‌هایی در این زمینه منتشر می‌کنند. در عین حال، از نبود گزارش‌های رسمی و جدی، بی‌توجهی دولت به این موضوع را بر روند فعالیت‌های برون‌کوچی نخبگان میتوان احساس کرد (نوکاریزی، ۱۳۹۰). نخبگان کسانی هستند که به تعبیر پاره تو: دارای خصوصیتی استثنایی و منحصر به فرد با دارای استعداد و قابلیت‌هایی عالی در زمینه کار خود یا در بعضی فعالیت‌ها می‌باشند (پورقازی و همکاران، ۱۳۹۵). آنان به دلیل نقش، جایگاه و توانایی مخصوصی که دارند، موقعیت برتری نسبت به متوسط اعضای جامعه می‌باشند و اعضای ممتاز جامعه محسوب می‌شوند. بنابراین در جریان تحولات جامعه، نقش و اثر این گروه بسیار تعیین کننده است؛ زیرا نه تنها طرح ایده‌ها و پیشنهادهای جدید، بلکه ترویج و تبلیغ آنها نیز با هدایت و حمایت آنان نیز می‌تواند انجام شود. این نقش‌ها و کارکردها در اسناد بالادستی کشور نیز مد نظر واقع شده است؛ به طوری که مطابق سند راهبردی کشور در امور نخبگان (مصوب ۲۴۸ جلسه شورای عالی انقلاب فرهنگی در مهر ماه ۱۳۹۱). مسئله تمایل به برون‌کوچی نخبگان علمی و نیروی انسانی، اگرچه پدیده‌ای نو ظهور نیست و نوعاً از قرن بیستم و به دنبال شکوفایی علم و تکنولوژی در غرب ایجاد شده است، معهذاً یکی از حساس‌ترین مسائل و مشکلاتی است که امروزه گریبانگیر بعضی از کشورهای در حال توسعه از جمله ایران می‌باشد. یکی از مهم‌ترین جلوه‌های مهاجرت که به‌ویژه در سده اخیر در ایران و جهان نمایان شده و مسائل و دشواری‌های مهاجرت را دو چندان کرده است، مهاجرت نخبگان و به اصطلاح فرار مغزهاست (احمدی، ۱۳۹۰: ۴۴). مهاجرت در جهان کنونی تبدیل به پدیده‌ای فراگیر شده است. مهاجرت نخبگان، تنها دامن کشورهای در حال توسعه را نگرفته، بلکه در کشورهای توسعه‌یافته نیز مسأله‌ای به نام مهاجرت متخصصان وجود دارد که نمونه آن مهاجرت نخبگان از کانادا به کشور امریکاست (چهرمی و همکاران، ۱۳۸۶ به نقل از موسوی‌راد و قدیسیان، ۱۳۹۴).

به طور کلی، مهاجرت نخبگان، به معنای انتقال دائمی سرمایه انسانی از کشورهای در حال توسعه به کشور توسعه‌یافته است (آلان و بالاز^۱، ۲۰۰۵). قابل استدلال است که مهاجرت نخبگان علمی، خسارت‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی زیادی بر جامعه وارد می‌سازد (پورقازی و همکاران، ۱۳۹۵). از عمده‌ترین خسارت برون‌کوچی نخبگان علمی، می‌توان به فرایند خروج ژن نخبگی (فرار ژن-ها) از کشور اشاره کرد که باعث کاهش جمعیت کشور به لحاظ کیفی می‌گردد (شهریاری‌پور و همکاران، ۱۳۹۵). از سوی دیگر، آمارهای رسمی و غیر رسمی ارائه شده در خصوص وسعت و دامنه پدیده فرار مغزها در ایران گویای این واقعیت است که امروزه جریان خروج نیروی انسانی متخصص و برخوردار از سرمایه انسانی بالا و کارآمد، به صورت یک معضل سیاسی، اقتصادی و اجتماعی در کشور در آمده و بیم‌ها و نگرانی‌های زیادی را در کشور برانگیخته است (میرترابی و خاوری‌نژاد، ۱۳۹۳). به طور کلی مهاجرت امری مذموم و ناپسند نیست، اما پدیده برون‌کوچی که به خروج وسیع متخصصان و اندیشمندان و نیروی جوان یک کشور اشاره دارد، برای کشور مبداء بار ارزشی‌اش منفی است و مذموم تلقی می‌شود و این مسأله زمانی به عنوان یک معضل اجتماعی مطرح می‌شود که کشور مهاجر فرست از فقدان چنین افرادی در رنج و کمبود باشد (چلبی و عباسی، ۱۳۸۳).

برون‌کوچی مسأله‌ای است که بواسطه عدم تعادل‌های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و علمی میان مناطق مختلف، روی می‌دهد و در طی آن افراد متخصص و کار آزموده به کشورهای توسعه‌یافته مهاجرت می‌کنند (عسکری و همکاران، ۱۳۷۶: ۳۲ به نقل از چهرمی و

¹ Allan, W. Balaz

همکاران، ۱۳۸۶). شکی نیست که این نیروی انسانی تحصیل کرده از مهمترین عوامل توسعه اقتصادی و اجتماعی هر جامعه‌ای به شمار می‌آید و جزء ثروت ملی محسوب می‌شود و همیشه در صحنه بین‌المللی رقابت شدیدی برای جذب این سرمایه‌ها از سوی کشورهای پیشرفته در جریان بوده است و حقیقتاً تنها کالای گران قیمتی است که کشورهای قدرتمند توسعه یافته به راحتی و مجاناً می‌توانند بدست آورند، نیروی انسانی تحصیل کرده و تعلیم دیده کشورهای توسعه نیافته است. در همین رابطه نتایج یک تحقیق نشان می‌دهد که ۹۳ درصد حجم جریان‌های مهاجرت به کشورهای OECD، به پنج کشور عمده آمریکا، کانادا، آلمان، فرانسه و استرالیا بوده است که در آنها عوامل کشش (جذب) بسیار قوی‌تر بوده است (کارنیگتون و دتراگیاچه^۱، ۱۹۹۹ به نقل از جهرمی و همکاران، ۱۳۸۶).

برون کوچی در ایران سابقه ای طولانی دارد و به دوران پیش از انقلاب باز می‌گردد. اما اکنون میزان برون کوچی از ایران به مرحله‌ای رسیده است که این کشور را جزء سه کشور دارای بالاترین میزان برون کوچی نخبگان و تحصیل کردگان و نیروی جوان در جهان در آورده است. از هر ۱۲۵ دانش‌آموز المپیادی ایران ۹۰ نفر در دانشگاه‌های آمریکا تحصیل می‌کنند. از هر ۹۶ دانشجوی اعزامی به خارج، تنها ۳۰ نفر به ایران باز می‌گردند. حدود ۲ میلیون و ۵۰۰ هزار ایرانی در خارج از کشور زندگی می‌کنند که ۶۰ درصد آنها مقیم آمریکا هستند. همچنین ۲۰۰۰ نفر از استادان دانشگاه در آمریکا ایرانی هستند (ایروانی، ۱۳۸۹). همچنین بر اساس آمار وزارت علوم، تحقیقات و فناوری آمارها، با سوادترین اقلیت‌ها در جامعه آمریکا ایرانی هستند (ایروانی، ۱۳۸۹). همچنین بر اساس آمار وزارت علوم، تحقیقات و فناوری حدود ۸۰ تا ۱۲۰ هزار دانشجوی ایرانی در خارج از کشور تحصیل می‌کنند و بر اساس آمار بنیاد ملی نخبگان سالانه حدود ۱۵ هزار نیروی جوان ایرانی از کشور مهاجرت می‌کنند و حدود ۴۹۴ هزار نیروی متخصص ایرانی در کشورهای توسعه یافته در مشاغل تخصصی مشغول به کار هستند (درگاه اینترنتی وزارت امور خارجه^۲). همچنین به استناد گزارش مدیر کل امور دانشجویان داخل وزارت علوم در بهمن ماه ۱۳۹۵، سالانه حدود ۴۰ تا ۴۵ هزار نفر از دانشجویان دانشگاه‌های دولتی با مراجعه به این اداره کل به دنبال تأیید مدرک برای ترجمه و ادامه تحصیل در خارج از کشور بوده‌اند که در این بین بیشترین مراجعه را، دانشجویان دانشگاه صنعتی شریف، دانشگاه صنعتی اصفهان، دانشگاه تهران، دانشگاه صنعتی امیرکبیر، دانشگاه علم و صنعت و دانشگاه فردوسی مشهد داشتند (شهریاری‌پور و همکاران، ۱۳۹۵). مطابق آمار ارائه شده توسط معاون امور فرهنگی و برنامه‌ریزی بنیاد ملی نخبگان در مهر ماه سال ۱۳۹۲، طی سال‌های ۸۲ تا ۸۹، ۳۰ درصد دارندگان مدال‌های المپیادهای علمی و حدود ۲۵ درصد برترین‌های آزمون سراسری به خارج از کشور کوچ نمودند (جانعلی‌زاده چوب بستنی و همکاران، ۲۰۱۴). بر اساس آمار موجود ۸۰ درصد از برگزیدگان المپیادهای علمی در حال حاضر در بهترین دانشگاه‌های خارج از کشور جذب شده‌اند؛ به عبارت دیگر، از ۱۷۵ نفر دارندگان مدال المپیادهای کشور طی دو دهه اخیر حدود ۹۲ درصد آنان به خارج از کشور مهاجرت کرده‌اند (نیکوکار، ۲۰۰۹).

تحقیقات بسیاری در رابطه با برون کوچی در کشور صورت گرفته‌اند که هر کدام از زاویه‌ای خاص به آن نگریسته‌اند، لذا از میان آنها نمونه‌های زیر قرابت بیشتری با موضوع این مطالعه دارند. سهامی و فتحی (۱۳۹۷) در پژوهش با عنوان عوامل اجتماعی-اقتصادی مؤثر بر گرایش به مهاجرت دانشجویان کارشناسی ارشد دانشگاه شیراز آورده‌اند: نمونه مورد مطالعه در این تحقیق شامل ۱۲۰ نفر از دانشجویان ۳۵-۲۵ ساله کارشناسی ارشد دانشگاه شیراز است که بصورت تصادفی ساده انتخاب شده‌اند. ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه محقق ساخته است که از روایی و پایایی مناسب برخوردار است. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از آزمونهای آماری رگرسیون و ضریب همبستگی انجام گردید. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که عامل کششی کشور مقصد (فرصت اشتغال، انگیزه پیشرفت، رفاه کشور مقصد، فرصت‌های علمی کشور مقصد) با تمایل به مهاجرت از کشور رابطه معنی‌داری وجود دارد. عامل رانش کشور مبدا (بیکاری و دستمزد پایین، تبعیض و بی‌عدالتی ادراک شده) باعث تمایل به مهاجرت از کشور می‌شود. ضمن آنکه انگیزه پیشرفت یکی از پیش‌بینی کننده‌های معنی‌دار تمایل به مهاجرت است. بین عوامل رانشی، بیکاری تحصیل کرده‌ها و تبعیض و بی

¹ Carrington & Detragiache

عدالتی ادراک شده پیش‌بینی‌کننده‌های معنی‌دار تمایل به مهاجرت است. اما عوامل حفاظت‌کننده (تعلق به وطن و گرایش مذهبی) با تمایل به مهاجرت رابطه معنی‌داری وجود ندارد.

انگوما و اسماعیل^۱ (۲۰۱۳) به بررسی عوامل مؤثر بر تصمیمات مهاجرتی مهاجران ماهر و چرایی مهاجرت کارگران متخصص از کشورهای در حال توسعه و ماندن طولانی آنها در خارج، علیرغم نیاز مبرم این کشورها به پرسنل با تخصص بالا پرداختند. مدل اقتصادی این محققان یک رابطه U شکل وارونه بین میزان مهاجرت متخصصان، تفاوت‌های دستمزدی و هم‌گرایی درآمدی با کشورهای مقصد را نشان داد. عوامل دیگری که به طور معنی‌داری با مهاجرت مغزها رابطه داشتند، عبارت بودند از اندازه جمعیت، بی‌ثباتی سیاسی محلی و فاصله مکانی با کشورهای مقصد مروری بر تحقیقات انجام شده در ایران و جوامع دیگر حاکی از آن است که بررسی مساله مهاجرت نخبگان محدود به ایران نیست و علل متنوع، متعدد و اغلب مشابهی سبب مهاجرت نخبگان علمی می‌شود.

به لحاظ تاریخی اولین نظریات مربوط به مهاجرت نخبگان و برون‌کوچی، حول نظریه عوامل دافع - جاذب شکل گرفت و بعد از آن نظریات سرمایه‌انسانی مطرح شده است (صمدی، ۱۳۸۲) در ذیل به اختصار به این نظریات اشاره می‌شود. نظریه عوامل دافع-جاذب نظریه اولین بار توسط لی و مون در سال ۱۹۶۶ در مقاله‌ای تحت عنوان «نظریه مهاجرت» مطرح شد (لهسای زاده، ۱۳۹۶). بنابراین ابتدایی‌ترین تحلیل‌های نظری، تبیین برون‌کوچی بر حسب عوامل دافع-جاذب در (خاستگاه و کوچگاه) (مبدأ و مقصد مهاجرت) بوده است (لی و مون^۲، ۲۰۱۳). لی و مون (۲۰۱۳) با تعریف گسترده‌ای از مهاجرت به عنوان تغییر مکان دائم یا نیمه دائم محل سکونت به شرح عوامل مؤثر در تصمیم به برون‌کوچی و فرآیند آن می‌پردازد. او این عوامل را به ۴ دسته تقسیم می‌کند: ۱- عواملی که با حوزه مبدأ ارتباط دارند (Origin) ۲- عواملی که با حوزه مقصد ارتباط دارند (Destination) ۳- عوامل باز دارنده ۴- عوامل شخصی (لی و مون، ۲۰۱۳ و لهسای زاده، ۱۳۹۶).

عموما طرفداران نگرش کارکردگرایی و رفتارگرایی و پرورش یافتگان مکتب پوزیتیویسم از این مبنای نظری استفاده کرده اند. این تحلیل‌گران عموماً مهاجرت را به عنوان یک «رویداد» قابل اندازه‌گیری تلقی کرده و به دنبال «علت»های آن هستند. بدیهی است بر اساس این منطق صوری «علت» باید مقدم بر «رویداد» باشد. در حالی که مهاجرت از یک مکان به مکان دیگر سخت تحت تأثیر شرایط تاریخی نیز هست. بدین ترتیب تحلیل قضیه برون‌کوچی، بر پایه نگرش تعادل بخش حرکت‌های جمعیتی بر اثر کارکرد عوامل دافع-جاذب، و به دنبال نقادی از مکتب کارکردگرایی به شدت زیر سؤال رفته است (لهسای زاده، ۱۳۹۶، ارشاد، ۱۳۸۰).

از طرف دیگر نیز تودارو در نقد مدل لی می‌نویسد: نظریه عمومی لی درباره برون‌کوچی به خاطر سادگی جالب و به لحاظ اعتبار شهودی بسیاری از فرضیه‌های وی قانع‌کننده است لیکن این نظریه به دلیل کلیت و وابستگی متقابل بسیاری از فرضیه‌های آن نمی‌تواند به تجزیه و تحلیل سیاست تمایل برون‌کوچی در کشورهای در حال توسعه کمک نماید (تودارو، ۱۳۶۷ به نقل از شریفی، ۱۳۷۶) با وجود انتقادهایی که بر این نظریه وارد است اما هنوز پژوهشگران زیادی در تحلیل مهاجرت و برون‌کوچی از این نظریه استفاده می‌کنند و معتقدند که مجموعه‌ای از شرایط اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، علمی و حتی جغرافیایی می‌تواند تعیین‌کننده کوچ نیروهای انسانی نخبه و متخصص و تحصیل‌کرده و دارای مهارت از یک جامعه عموماً کم توسعه به سوی جامعه‌ای پیشرفته‌تر باشد. بنابراین در تحلیل علمی فرایند برون‌کوچی می‌بایست به همه این ابعاد توجه کرد.

مقدس و شرفی در تشریح نظریه جاذبه و دافعه لی، به زیربخش‌های عوامل جاذبه و براساس مفرضات این نظریه اشاره نموده است که عبارتند از:

الف: به عوامل دافعه به طور مشخص‌تری اشاره نموده است. عوامل جاذبه یا برانگیزنده شامل عوامل اقتصادی: توسعه اقتصادی، تقاضا برای نیروی کار، امنیت سرمایه و تسهیلات با ساختار پایین؛ عوامل سیاسی: دموکراسی اجتماعی، تمرکززدایی، دیوان سالاری

¹ Ngoma & Ismail

² Lee & Moon

روان تر، سیاست کمک و همیاری؛ عوامل اجتماعی و فرهنگی: نظم و قانون، جذابیت‌های تحصیلی و پژوهشی، رفاه بیشتر (سطح بالاتری از کیفیت زندگی) و عوامل جمعیتی: باروری پایین، جمعیت فعال پایین، نسبت جنسی نامتوازن.

ب: عوامل دافعه شامل عوامل اقتصادی: فقر، تورم، فساد مالی و کشمکش‌های اقتصادی، کثرت نیروی کار، حقوق کم برای شغل‌های سخت و با مهارت، میزان بالای مالیات؛ عوامل سیاسی: تعصب سیاسی، نوع ایدئولوژی، استبداد و عدم ثبات سیاسی (فقدان آزادی)؛ عوامل اجتماعی و فرهنگی: پیوند خانوادگی، ازدواج، خواسته‌های تحصیلی، نارضایتی از زندگی، میزان جرم و جنایت و ... عوامل ناگهانی مثل جنگ، آزار و اذیت و شکنجه (مقدس و شرفی، ۱۳۸۸).

نظریه سرمایه انسانی نظریه در دهه ۱۹۶۰ میلادی برای تحلیل مهاجرت مورد استفاده قرار گرفت و از دیدگاه برخی از تحلیل‌گران جهت بررسی برون‌کوچی نیروی انسانی پرورده مناسب شناخته شد. این نظریه از بعد اقتصادی مسئله برون‌کوچی نخبگان را به تحلیل می‌کشد. بدین معنی که با تلقی «مهارت و تخصص انسان به عنوان کالایی در بازار عرضه و تقاضای کار، به تحلیل مهاجرت می‌پردازد و منظور آن است که نیروی انسانی پرورده، مانند سرمایه مالی برای دستاوردهای بهتر از جایی به جای دیگر می‌رود تا بیشترین بازدهی را داشته باشد، بنابراین، تصمیم‌گیری افراد متخصص به کوچ، به مثابه نوعی تصمیم‌گیری برای سرمایه‌گذاری و بهره‌برداری از آن تلقی می‌شود» (ارشاد، ۱۳۸۰).

بنابراین، به نظر می‌رسد با استفاده از چارچوب نظری جاذبه دافعه لیو و نظریه سرمایه انسانی بتوان چرایی تمایل به برون‌کوچی را در کشور توضیح داد. علاوه بر این، این دو نظریه می‌تواند سایر نظریه‌های تبیین‌کننده چرایی پدیده مهاجرت را نیز به گونه‌ای پوشش دهد و لذا از جامعیت بیشتری برخوردار می‌باشد. دلیل دیگر انتخاب این نظریه به عنوان چارچوب نظری، به کارگیری بسیاری از محققان داخلی و خارجی برای تبیین چرایی پدیده مهاجرت افراد از جمله نخبگان است. هدف این مقاله تحلیل اجتماعی تمایل به مهاجرت دانشگاهیان (مطالعه موردی دانشجویان تحصیلات تکمیلی واحد علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی تهران) است که با این حساب، در پژوهش حاضر، با توجه به شرایط اجتماعی و اقتصادی حاکم بر کشور ما در چند سال اخیر، در پی آن شدیم تا در یک بررسی اجمالی، میزان تمایل تحصیل‌کردگان دهه حاضر را در خصوص تمایل به برون‌کوچی، بسنجیم تا دریابیم با توجه به شرایط این دهه، چند درصد دانشجویان و تحصیل‌کردگان جامعه دانشگاهی ما، در صورت وقوع فرصت مناسب، میل به رفتن از کشور را در سر می‌پرورانند؟

روش پژوهش

این پژوهش به روش پیمایشی در سال ۱۳۹۸ انجام گرفت. جامعه آماری آن شامل دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه آزاد واحد علوم تحقیقات تهران است. برای اجرای این تحقیق، پرسشنامه محقق ساخته دارای ۴ متغیر و ۲۶ گویه، در اختیار ۳۰۰ دانشجو قرار گرفت. هر گویه در قالب مقیاس پنج درجه‌ای لیکرت از یک (خیلی کم) تا پنج (خیلی زیاد) درجه‌بندی شد. منطبق بر قواعد روش تحقیق، در این مطالعه از نمونه‌گیری تصادفی ساده استفاده شده است. در این تحقیق برای معیاریابی ابزار تحقیق (پرسشنامه با بهره‌گیری از تحقیقات قبلی، از چارچوب نظری پژوهش کمک گرفته شده است (اعتبار سازه‌ای). علاوه بر این، به مشاوره با خبرگان و مطلعین نیز پرداخته شد و بدین منظور از نظرات متخصصان و کارشناسان جامعه‌شناسی در زمینه منطبق بودن محتوای سؤالات با ویژگی‌های مورد انتظار استفاده شده است (اعتبار صوری). همچنین پرسشنامه محقق ساخته نیز برای سنجش روایی، در بین ۵۰ نفر در مرحله اول توزیع شد و روایی و پایایی متغیرها و گویه‌های پرسشنامه، بدست آمد. برای سنجش پایایی ابزار تحقیق از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده است که یافته‌های پایایی متغیرهای پژوهش، همگی بالای ۷۰ بدست آمده است که مطلوب است. برای سنجش فرضیات پژوهش از نرم افزار SPSS 25 و با استفاده از آزمون‌های میانگین، انحراف معیار، ضریب همبستگی پیرسون، آزمون کولموگروف-اسمیرنوف و برای تایید عامل تاییدی به جهت سنجش مدل از نرم‌افزار Amos 24 استفاده شده است. نتایج

سنجش پایایی مقیاس‌های تحقیق در جدول شماره ۱ نشان داده شده است. آماره‌های تحلیل رگرسیونی، آزمون فریدمن و آزمون k-S تاییدی تجزیه و تحلیل شد.

یافته‌های پژوهش

با توجه به توصیفی-تحلیلی بودن پژوهش، داده‌های گردآوری شده نخست به کمک آلفای کرونباخ مقدار پایایی شاخص‌ها مشخص شد. سپس جدول توزیع فراوانی و نتایج آنالیز آماری و آزمون فرضیه پژوهش در قالب جداول توصیفی و تحلیلی ارائه می‌گردد.

جدول ۱. ضرایب آلفای کرونباخ نهایی مقیاس‌ها

ابعاد	شاخص	محور	تعداد سوالات	مقدار آماره
	عوامل داخل کشور (دافعه میدا)	اقتصاد/سیاست/فرهنگ/اجتماع	۱۰	۰.۸۰۰
عوامل اجتماع محور	عوامل خارج کشور (جاذبه مقصد)	اقتصاد/سیاست/فرهنگ/اجتماع	۹	۰.۸۰۸
عوامل فرد محور	عوامل فردی	جنسیت / تحصیلات	۴	۰.۷۹۶
-----	تمایل به برون کوچی	-----	۵	۰.۸۰۳

با توجه به یافته‌های سنجش آلفای متغیرهای پژوهش نشان می‌دهد که تمام متغیرها از ضریب آلفای مناسبی برخوردارند و مورد تایید قرار گرفته‌اند. بعد از مشخص شدن پایایی شاخص‌ها، درجه نرمال بودن، جدول فراوانی، نتایج جداول رگرسیونی و آزمون فریدمن در ادامه ارائه و آنالیز می‌شود. نتایج توزیع نرمال بودن داده‌ها نشان داد که سطح معناداری برای سه متغیر عوامل داخل کشور، عوامل خارج کشور و تمایل به برون کوچی بیشتر از ۰/۰۵ بدست آمد که نشان از نرمال بودن داده‌ها بود.

از ۴۰۰ نفر پاسخگو (بر اساس گزارش خودشان) در پاسخ به این سؤال که اگر از سوی کشورهای پیشرفته دعوتنامه‌ای برای آنها ارسال شود چه عکس‌العملی را نشان می‌دهند، ۱۹۰ (۴۷/۵ درصد) و ۱۲۱ نفر معادل (۳۰/۳ درصد) نیز در سطح زیاد، اظهار کرده‌اند که از آن استقبال می‌کنند، به سخن دیگر تمایل به برون کوچی از کشور داشته‌اند. ۶ نفر (۱/۵ درصد) مخالف با برون کوچی بوده‌اند و ۶۶ نفر (۱۶/۵ درصد) اعلام بینظری کرده‌اند. این تمایل به برون کوچی تحت تأثیر عوامل مختلفی چون ویژگی‌های شخصی-اجتماعی دانشجویان، شرایط حاکم در داخل ایران و عوامل جاذب در خارج از کشور می‌باشد. تجزیه و تحلیل نتایج آزمون رگرسیون خطی یک‌طرفه فرضیه اصلی نتایج تحلیلی داده‌ها بر مبنای فرضیه اصلی پژوهش که عبارت است از: بین مسائل درون‌کشوری دانشجویان و تمایل به برون کوچی آنها رابطه معنی‌داری وجود دارد. این فرضیه با استفاده از ضریب همبستگی پیرسون بررسی شد، مقدار ضریب همبستگی برابر با $r=0.749$ و سطح معنی‌داری $\text{sig } 0/000$ به دست آمد. از آنجایی که سطح معنی‌داری محاسبه شده ($P<0/000$) کوچکتر از ۰/۰۵ است، در نتیجه فرض صفر رد شده و فرض پژوهشی تایید می‌شود.

جدول ۲. جدول تحلیل واریانس رگرسیونی نهایی

مدل	جمع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	F	سطح معنی‌داری
Regression	۴۶.۵۵۰	۳۰	۱۱.۶۳۷		
Residual	۳۶.۴۰۶	۲۹۰	۰.۲۳۳	۴۹.۸۶۶	۰.۰۰۰
Total	۸۲.۹۵۶	۳۱۰			

همچنین با ملاحظه جدول تحلیل واریانس رگرسیونی فوق، مقدار احتمال بدست آمده کمتر از سطح معنی‌داری (۰/۰۵) است. مقدار F محاسبانی (۴۹/۸۶۶) در سطح معنی‌داری (۰/۰۰۰) می‌باشد. بنابراین فرض صفر رد می‌شود و فرض پژوهشی تایید می‌شود.

جدول ۳. جدول برآورد ضرایب مدل نهایی رگرسیونی

متغیرهای وارد شده	B	ضرایب غیر استاندارد		آزمون T	سطح معناداری
		انحراف معیار	ضرایب استاندارد		
Constant	۱۰۷.۸۱۱	۵.۸۶۰	BETA	۱۸.۳۹۶	۰/۰۰۰

عوامل داخل کشور (دافعه مبدا)	۰/۵۰۷	۰/۲۴۸	۰/۳۲۹	۴/۲۶۸	۰/۰۰۰
عوامل خارج کشور (جاذبه مقصد)	۰/۳۱۲	۰/۱۷۳	۰/۲۷۱	۲/۹۰۹	۰/۰۰۰
عوامل فردی	۰/۴۷۱	۰/۲۳۵	۰/۲۴۹	۲/۲۸۵	۰/۰۰۰
تمایل به برون کوچی	۰/۲۰۵	۰/۴۳۲	۰/۲۲۶	۲/۴۷۵	۰/۰۰۰

جدول برآورد ضرایب مدل نهایی رگرسیونی فوق نشان می‌دهد که همه متغیرهای مورد بررسی فوق معنادار بوده و هر یک از آنها دارای وزن‌های متفاوتی هستند. همچنین ضرایب تأثیر استاندارد موجود در جدول فوق نشان می‌دهد که متغیر عوامل داخل کشور (دافعه مبدا) با $(\text{Beta}=0/329)$ با ضریب معنی‌داری $(\text{sig}=0/000)$ با نمره t (۴/۲۶۸) قوی‌ترین پیش‌بینی‌کننده تمایل به برون کوچی دانشجویان شاغل در سطح تحصیلات تکمیلی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران می‌باشد و متغیر عوامل خارج کشور (جاذبه مقصد) $(\text{Beta}=0/271)$ با ضریب معنی‌داری $(\text{sig}=0/000)$ با نمره t (۲/۹۰۹) و در رتبه دوم، قدرت پیش‌بینی را در مدل دارا است و در رتبه سوم، متغیر عوامل فردی $(\text{Beta}=0/249)$ با ضریب معنی‌داری $(\text{sig}=0/000)$ با نمره t (۲/۲۸۵) می‌باشد. و در رتبه آخر نیز، متغیر تمایل به برون کوچی $(\text{Beta}=0/226)$ با ضریب معنی‌داری $(\text{sig}=0/000)$ با نمره t (۲/۴۷۵) که کمترین میزان قدرت پیش‌بینی را برای تمایل به برون کوچی دانشجویان شاغل در سطح تحصیلات تکمیلی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران در مدل دارا است.

جدول ۴. اولویت‌بندی عوامل داخلی و خارجی موثر بر برون کوچی از منظر دانشجویان

عوامل داخلی				
متغیر	تعداد پاسخگویان	X^2 خی دو	درجه آزادی Df	میانگین رتبه
عوامل سیاسی	۴۰۰	۱۲۶/۴۱۸	۳	۳/۷۵
عوامل اقتصادی				۳/۰۴
عوامل فرهنگی				۲/۷۴
عوامل اجتماعی				۲/۷۳
عوامل خارجی				
متغیر	تعداد پاسخگویان	X^2 خی دو	درجه آزادی Df	میانگین رتبه
عوامل سیاسی	۴۰۰	۱۶۸/۲۸۵	۳	۳/۶۴
عوامل اجتماعی				۳/۳۹
عوامل فرهنگی				۲/۹۰
عوامل اقتصادی				۲/۶۰

نتایج حاصل از آزمون فریدمن عوامل داخلی تأثیر گذار بر تمایل دانشجویان به برون کوچی از کشور گویای این است که به طور عینی (از نظر فرد پاسخگو)، عوامل اقتصادی (از قبیل حقوق و مزایای پائین، عدم امنیت در فعالیت‌های اقتصادی و نیاز به چند شغله-بودن برای تأمین هزینه‌های بالای زندگی)، عوامل اجتماعی (از قبیل بهادر ندادن به چهره‌های شاخص علمی جامعه، عدم تأمین امنیت شغلی و اجتماعی نخبگان، بورکراسی‌های طول و طول‌دار استخدامی و عدم تأمین امکانات و خدمات رفاهی و تفریحی نخبگان علمی کشور)، عوامل فرهنگی (از قبیل عدم رعایت قوانین و مقررات در زندگی اجتماعی، نامناسب بودن شرایط فرهنگی موجود برای تربیت فرزندان فقدان، شایسته سالاری و توجه به مدرک سالاری، خویشاوند سالاری و ظاهر سازی در ساختار مدیریتی کشور) عوامل سیاسی (از قبیل عدم آزادی بیان اندیشه، بی‌ثباتی و ناهماهنگی در خط مشی‌ها و برنامه ریزی‌های کلان کشوری و عدم استفاده از توان و خلاقیت‌های نخبگان علمی در سیاست‌گذاری‌ها و تصمیم‌گیری‌های مهم کشوری)، حاکم در ساختار داخلی ایران، تقویت‌کننده تمایل دانشجویان به برون کوچی از کشور می‌باشد. در آزمون فریدمن (جدول ۱۰) مشخص گردید که از بین عوامل دافعه داخلی فوق عوامل سیاسی و اقتصادی به ترتیب بیشترین اهمیت را در تقویت تمایل به برون کوچی دانشجویان از نظر آنان دارد. نتایج حاصل از نظر سنجی در خصوص عوامل خارجی تأثیرگذار بر تمایل دانشجویان به برون کوچی از کشور بیانگر این است

که به طور ذهنی از نظر فرد پاسخگو، عوامل اقتصادی از قبیل (بالا بودن سطح درآمدها در خارج از کشور، سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های اقتصادی بدون نگرانی و عدم نیاز به چند شغله بودن برای تأمین هزینه زندگی در خارج از کشور)، عوامل اجتماعی (از قبیل ارزش قائل شدن برای چهره‌های نخبه و کارآمد در خارج از کشور، تأمین امنیت شغلی و اجتماعی نخبگان علمی، تأمین امکانات و خدمات رفاهی و منزلت نخبگان علمی در کشورهای پیشرفته)، عوامل فرهنگی (از قبیل نهادینه بودن رعایت قوانین و مقررات زندگی اجتماعی در کشورهای پیشرفته، مناسب بودن شرایط فرهنگی کشورهای پیشرفته برای تربیت فرزندان، توجه به شایسته‌سالاری در ساختار مدیریتی کشورهای پیشرفته) عوامل سیاسی از قبیل (آزادی بیان، اندیشه، نقد و مطالبه‌گری، ثبات و هماهنگی در خط‌مشی‌ها و برنامه‌ریزی‌های کلان کشورهای پیشرفته و مشارکت دادن نخبگان علمی در سیاست‌گذاری‌ها و تصمیم‌گیری‌های مهم کشوری) حاکم در ساختارهای کشورهای پیشرفته از عوامل تقویت‌کننده تمایل نخبگان علمی ایران به برون‌کوچی به این گونه از کشورها می‌باشد. نتایج آزمون فریدمن (جدول ۱۱) نشان می‌دهد که از میان عوامل جاذبه خارجی فوق عوامل سیاسی و اجتماعی به ترتیب بیشترین نقش و اولویت را در تقویت تمایل برون‌کوچی دانشجویان به کشورهای پیشرفته دارند.

در این پژوهش برای تحلیل دقیق‌تر از تحلیل عاملی استفاده شد. داده‌های این تحقیق از روش استاندارد کردن داده‌ها در مسیر تحلیلی آنالیز رگرسیون در SPSS مورد ویرایش قرار گرفت و داده‌ها مورد سنجش قرار گرفتند که مشخص شود آیا در دامنه‌ی +۳ تا -۳ قرار دارند یا خیر که مشخص شد داده‌ها در دامنه +۳ تا -۳ قرار دارند و نیاز به حذف دامنه‌های کوچکتر از -۳ و بزرگتر از +۳ نیست.

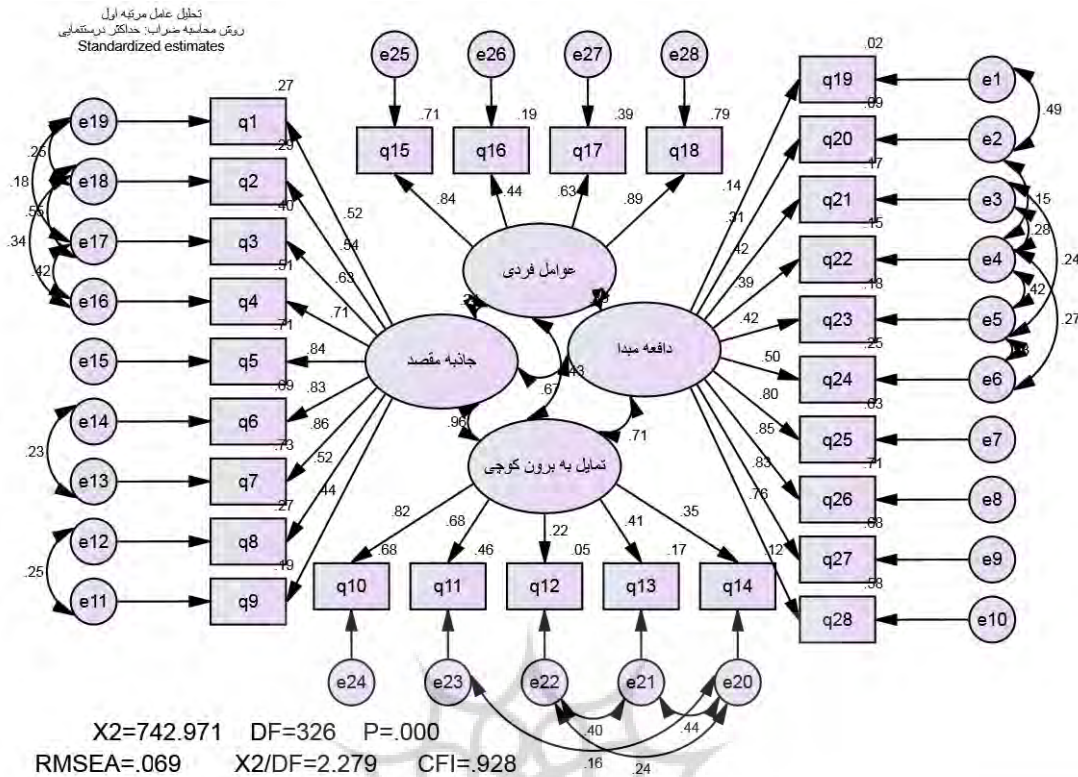
در این بخش، نتایج حاصل از تحلیل عاملی تأییدی هر یک از متغیرهای پژوهش توسط نرم‌افزار Amos ۲۴ به صورت جداگانه برای هر متغیر آورده شده است. لازم به ذکر است که به‌منظور کاهش متغیرها و در نظر گرفتن آنها به عنوان یک متغیر مکنون، بار عاملی به دست آمده باید بیشتر از ۰/۳ باشد. در بررسی هر کدام از مدل‌ها سؤال اساسی این است که آیا این مدل‌های اندازه‌گیری مناسب برخوردار است؟

که برای پاسخ به این پرسش بایستی X^2 کای دو و سایر معیارهای مناسب بودن برازش مدل مورد بررسی قرار گیرد. بدین صورت که مدلی مناسب است که دارای حالت‌های بهینه ذیل باشد. آزمون کای دو هر چه کمتر باشد بهتر است، زیرا این آزمون اختلاف بین داده و مدل را نشان می‌دهد. آزمون RMSEA هر چه کمتر باشد بهتر است زیرا این مقدار میانگین مجذور خطاهای مدل است.

بطور خلاصه در تحلیل عاملی تأیید مدلی ساخته می‌شود که در آن فرض می‌شود داده‌های تجربی بر پایه چند پارامتر توصیف یا محاسبه می‌شوند. این مدل مبتنی بر اطلاعات قبلی درباره ساختار داده‌ها است. ساختاری که در قالب یک تئوری، فرضیه یا دانش حاصل از مطالعات پیشین به دست آمده است.

نمودار و جداول زیر شاخص‌های برازندگی الگوی تحلیلی در مدل علی تحقیق را نشان می‌دهد:

شکل ۱. مدل استاندارد معادله ساختاری تحلیل عاملی متغیرهای پژوهش

با توجه به نتایج زیر که از خروجی نرم افزار اموس ۲۴ بدست آمده است، برازش مناسب مدل را نتیجه می‌گیریم. جدول شماره ۵. شاخص‌های برازش الگوی اصلی

شاخص‌ها	مقدار قابل قبول	مقدار یافته پژوهش	مطلوبیت
Chi-square	-	۷۴۲/۹۷۱	-
p-value	$p - value > .05$	۰/۰۰۰	تایید مدل
Df (درجه آزادی)	-	۳۲۶	-
χ^2 / Df	$\chi^2 / Df < 3$	۲/۲۷۹	تایید مدل
Cfi	$CFI > .09$	۰.۹۲۸	تایید مدل

همانطور که در جداول فوق ملاحظه می‌گردد، مقدار آماره‌ی کای دو در مدل ۷۴۲/۹۷۱، درجه آزادی نیز برابر با ۳۲۶ است که حاصل نسبت آن برابر با ۲/۲۷۹ است، که در حدود مقدار قابل قبول قرار دارد. p -value بدست آمده در این مدل (۰/۰۰۰) بدست آمده است که نشان از تایید مدل در شاخص p می‌باشد از طرفی دیگر شاخص برازندگی الگو مانند Cfi در حد قابل قبولی قرار دارند.

بحث و نتیجه‌گیری

نخبگان علمی و تحصیل‌کردگان جامعه دانشگاهی، سرمایه‌های سرمایه‌آفرین و عامل حیاتی در فرایند توسعه جامعه محسوب می‌شوند. مهاجرت آنها از کشورهای کمتر توسعه‌یافته به کشورهای توسعه‌یافته برای نخبگان علمی به مثابه اصلی‌ترین رکن بنگاه‌های کشورهای مبدأ بسیار زیان‌آفرین است تولید دانش نظیر دانشگاه‌ها و پژوهشگاه‌ها، بیشترین نقش را در فرایند توسعه جوامع ایفا می‌کنند. لذا مهاجرت تحصیل‌کردگان و متخصصین، کشور را به سمت توسعه‌نیافتگی سوق می‌دهد و شکاف آن را با کشورهای توسعه‌یافته عمیق‌تر میکند. از این رو بررسی میزان و سطح تمایل به برون‌کوچی تحصیل‌کردگان و نخبگان دانشگاهی جامعه ایرانی و چرایی برون‌کوچی تحصیل‌کردگان، خاصه تلاش برای کاهش برون‌کوچی و مدیریت آن از مسائل حیاتی و اصلی جامعه امروز ایران است.

مقاله حاضر بررسی جامعه‌شناختی میزان تمایل به برون‌کوچی در سال تحصیل (۱۳۹۸) دوره تحصیلات تکمیلی دانشگاه علوم تحقیقات تهران انجام گرفته است. بر اساس نظریه عوامل جاذب - دافع و نظریه سرمایه انسانی مورد بررسی قرار داد و نتایج گویای این است که نخبگان علمی ایران ارزیابی منفی از شرایط مختلف داخلی کشور اعم از اقتصادی اجتماعی، سیاسی، فرهنگی دارند و از طرفی دیگر نگرش آنها نسبت به شرایط حاکم در کشورهای پیشرفته بسیار مثبت است که به نوعی در راستای فرضیه اصلی تحقیق است.

نتیجه‌گیری بر مبنای فرضیه اصلی پژوهش که فرض شد میان مسائل و مشکلات داخلی نخبگان (دانشجویان) و مهاجرت آنها رابطه معناداری وجود دارد و تأیید شد ($p \leq .5$)؛ این مطلب را نشان می‌دهد که دانشجویان بعنوان گروهی که مجهز به ابزارهایی چون آگاهی، تخصص و قدرت تصمیم‌گیری دارند، نیازمند توجه و پذیرش آنها در عرصه‌های تصمیم‌سازی، نقش‌آفرینی ایجاد میدانی برای عملیاتی کردن آموخته‌ها و یافته‌هایشان از سوی ساختار رسمی مسلط هستند. در صورتی که این شرایط فراهم نباشد تمایل به مهاجرت افزایش می‌یابد.

حدود ۴۷/۵ درصد از دانشجویان تحصیلات تکمیلی واحد علوم تحقیقات تهران در سطح خیلی زیاد تمایل به برون‌کوچی از کشور دارند، بدین ترتیب شاید بتوان گفت که برون‌کوچی نیروی انسانی، واکنش دانشجویان و جوانان تحصیلکرده به مجموعه‌ای از نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی و فرهنگی در جامعه در سطوح خرد و کلان می‌باشد هر چند که سیاست‌گذاری‌های هدفمند کشورهای جاذب نخبگان در این امر بی‌تاثیر نیست اما ضعف ساختارهای داخلی کشورهای مهاجر فرست (مانند ایران) از عوامل اصلی دافع این نخبگان علمی می‌باشد. همانطور که بارهای عاملی مدل استاندارد معادله ساختاری تحلیل عاملی متغیرهای پژوهش در نمودار ۲ نشان می‌دهد، همه عامل‌ها دارای بار عاملی مطلوبی هستند و مورد تأیید می‌باشد. به واقع، نمودار، تأییدی است تأکیدی بر اثبات فرض اولیه مورد سنجش قرار گرفته پژوهش می‌باشد.

پیشنهادها و راهکارها: تلاش برای رفع معضلات دانش‌آموختگان مستعد و خلاق، تلاش برای حذف عوامل جاذب در کشور و تقویت عوامل دافع از طریق بازسازی و تحول ساختارها، رسیدگی به امور رفاهی تفریحی فرهیختگان جامعه متناسب با شأن و منزلت اجتماعی آنان، کوشش در جهت فراهم آوردن آمارهای دقیق جمعیتی، اجتماعی و اقتصادی درباره برون‌کوچی نخبگان علمی کشور، تلاش نهادهای علمی و سیاسی کشور برای کاهش برون‌کوچی نخبگان علمی از کشور فارغ از هر گونه شعارزدگی، تسویه حساب‌های سیاسی و تبلیغات ژورنالیستی.

منابع

- احمدی، غلامعلی. (۱۳۹۰) بررسی جامعه‌شناختی عوامل موثر بر گرایش نخبگان علمی به مهاجرت، پایان‌نامه دکتری جامعه‌شناسی، واحد علوم تحقیقات تهران. ارشاد، فرهنگ. (۱۳۸۰). مبانی نظری فرار مغزها بر حسب شکل‌های مختلف آن در شرایط کنونی، نامه انجمن جامعه‌شناسی ایران.
- پروانی، هوشنگ. (۱۳۸۹) تحلیل عاملی عوامل پیش برنده و بازدارنده توسعه اجتماعی (مطالعه موردی: شهرستان کرج) فصلنامه پژوهش‌های روستایی. پورقاضی، شیوا؛ علیپوردی‌نیا، اکبر؛ چوب بستنی جانعلیزاده، حیدر. (۱۳۹۵). شیوه‌های اثربخشی از بیرون کوچی نخبگان علمی، فصلنامه مجلس و راهرد، ۲۳(۸۶).
- چهرمی، مجتبی و همکاران. (۱۳۸۶) بررسی عوامل موثر بر تمایل به بیرون کوچی نخبگان علمی ایران (نظرسنجی از دانشجویان دوره تحصیلات تکمیلی دانشگاه تهران) فصلنامه توسعه انسانی، ۱ (۳): ۴۰-۴۳
- جواهری، فاطمه؛ سراج زاده، سید حسین. (۱۳۸۶). جلای وطن: بررسی عوامل مؤثر بر گرایش دانشجویان به مهاجرت به خارج از کشور، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه خوارزمی، (۱۳۳) (۵۰۵۱۱۱۳): ۵۳۰۸۸.
- چلبی، مسعود؛ عباسی، رسول. (۱۳۸۳) تحلیل تطبیقی فرار مغزها در سطوح خرد و کلان، پژوهش‌نامه علوم انسانی، شماره ۴۱ و ۴۲.
- سپه‌امی، سوسن؛ فتحی، کریم. (۱۳۹۷). بررسی عوامل موثر بر گرایش دانشجویان تحصیلات تکمیلی به مهاجرت از کشور، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه شیراز.
- شریفی، منصور. (۱۳۷۶). بررسی گرایش اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های تهران به مهاجرت، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران.
- شهریاری‌پور، رضا؛ امین بیدختی، علی اکبر؛ محمدی فر، محمد علی؛ کیانی، کوروش. (۱۳۹۵). پیش‌بینی گرایش بیه مهاجرت دانشجویان نخبه از کشور بر اساس تأمین رضایت و نگرش آنان نس به تصویر و جو دانشگاه، فصلنامه علمی پژوهشی آموزش عالی ایران، ۸(۳).
- شورای فرهنگ عمومی کشور. (۱۳۹۱). مصوبات جلسه شورای عالی انقلاب فرهنگی، مهرماه.
- صمدی، علی. (۱۳۸۲). بررسی اثرات علمی فرصت مطالعاتی بر اعضای هیات علمی دانشگاه‌ها، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه تربیت مدرس.
- لهسانی‌زاده، عبدالعلی. (۱۳۹۶). نظریات مهاجرت، انتشارات نوید شیراز.
- مقدس، علی‌اصغر؛ شرقی، زکیه. (۱۳۸۸). بررسی عوامل برانگیزاننده گرایش به مهاجرت‌های بین‌المللی جوانان ۱۸ تا ۳۰ ساله شهرهای شیراز و ارسنجان، مجله جامعه‌شناسی ایران.
- موسوی‌راد، سیدحامد؛ قدسیان، حسین. (۱۳۹۴). تحلیل مهاجرت نخبگان و تأثیر سیاست‌های بازدارنده با استفاده از پویایی‌های سیستم، پژوهش‌های مدیریت راهبردی، ۲۱(۵۹).
- میرترابی، سعید؛ خاوری‌نژاد، سعید. (۱۳۹۳). علل مهاجرت نخبگان از ایران از منظر اقتصاد سیاسی بین‌الملل (با تأکید بر دهه ۱۳۸۰)، علوم سیاسی، تحقیقات سیاسی و بین‌المللی، (۱۹): ۲۳۳-۱۹۹.
- نوکاریزی، محسن. (۱۳۹۰). جغرافیای فرار مغزها و تأثیر آن بر جریان اطلاعات، فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه فردوسی مشهد.
- Allan W Balaz, V. (2005). What Human Capital, Which Migration? Returned Skilled Migration to Slovakia; the International Migration, 392(439).
- Carrington W, Detragiache E. (1999) How Extensive is the Brain Drain? Finance and Development. 36(2): 421-440.
- Duarte P O, Alves H B, Raposo M.B. (2010). Understanding university image: A structural equation model approach. International Review on Public and Non-Profit Marketing, 7(4): 21-36.
- Janalizadeh choobasti H, Aliverdina A, Pourghazi S. (2014). Sociological survey tend to scientific elite emigration. Culture strategy, 1 (25): 153-178.
- Lee E, Moon M. (2013). Korean Nursing Students' Intention to Migrate Abroad. Nurse Education Today. 33(12): 1517-1522.
- Ngoma A L, Ismail N W. (2013). The Determinants of Brain Drain in Developing Countries. International Journal of Social Economics. 40(8):744-754.
- Nikoukar M R. (2009). Studying tendency to migration among graduate students' of university of Tehran. (Master dissertation). Tehran.

Study of Factors Affecting the Tendency to Emigration of Students Working in Graduate Students at Islamic Azad University, Science Research Branch, Tehran

Razieh Firozysoreh¹

Mahmoud Nejatihosein^{2*}

Yagub Mousavi³

Masoud Amirmazaheri⁴

Abstract

Purpose: The aim of the present study was to investigate the factors affecting the tendency of emigrant students working at the graduate level of Islamic Azad University, Research Sciences Branch, Tehran.

Methodology: The method of this research is predictive and its statistical population (N) is also a graduate student of the Science and Research Branch of the Islamic Azad University in 1398. The sample population (n) was also 300 subjects selected using Cochran's formula. The data of this study were collected using the researcher-made questionnaire with 4 variables and 26 questions. Data analysis, regression analysis, Friedman test, and other related inferential statistics were used to analyze the statistics.

Results: Based on data analysis, a survey of 47.5% of students at a very high level stated that they tend to emigrate. In this regard, based on the findings of regression analysis, repulsive (internal) factors with beta coefficient of 0.329%, attraction (external) factors with beta coefficient of 0.271 % and individual factors with 0.249 % coefficient have the highest predictive power of students that they were emigrants. Also, based on the results of the Friedman test, political factors with an average score of 3.64 and social factors with an average rating of 3.39 had the most role and influence on the tendency of elite emigration .

Conclusion: Based on the research findings, scientific elites have a negative assessment of the internal conditions of the country in political, social, economic and cultural dimensions and have a positive attitude towards the conditions of developed countries. Therefore, it can be said that multidimensionality and even the accumulation of various issues cause the elite to decide to emigrate despite all the internal dependencies. It seems that formal governance can prevent students from exiting this capital by identifying and prioritizing their problems.

Keywords: Migration of academic elites, Brain Drain, Educated, Islamic Azad University Elite

---

¹ Department of Sociology, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

² Department of Social Communication Sciences, Faculty of Social Sciences, Tehran, Iran (Corresponding Author) nejati.hosseini@gmail.com

³ Department of Social Sciences, Faculty of Social and Economic Sciences, Al-Zahra University, Tehran, Iran..

⁴ Department of Social Communication Sciences, Faculty of Social Sciences, Tehran, Iran.